

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання проблеми зрошення, підтоплення та повеней в Україні.
– Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2006 року.
– Урядовий кур'єр.- 2006.- 28 лютого. – С.2.
2. Про заходи щодо розвитку зрошувального землеробства в Україні .- Указ Президента України від 3 березня 2006 року. - №187/2006.
3. Закон України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 р. № 1389-ХІV.
4. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року № 2982-ІV.
5. Ромащенко М.І., Балюк С.А. Зрошення земель в Україні. Стан та шляхи поліпшення. – К.: Світ, 2000.- 114 с.
6. Система ведення сільського господарства Херсонської області, частина 1, Землеробство. –(наукове супроводження «Стратегії економічного і соціального розвитку Херсонської області до 2011 року» - Інститут землеробства південного регіону УААН).- Херсон, 2004.-262 с.

УДК: 333.42:631.11(477,72)

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА І ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА В ПІВДЕННОМУ СТЕПУ

КОВАЛЕНКО А.М. – к. с.-г. н.,
Інститут землеробства південного регіону НААНУ

Постановка проблеми. Аграрна реформа України передбачає поступовий перехід до ринкових відносин, пов'язаних зі зміною власника та розвитком різних форм господарювання на землі. За цей час виникла велика кількість господарств різних розмірів землекористування, різних форм управління та різних форм власності на землю та майно. Зміна виробничих відносин і ринкових механізмів у всіх галузях аграрного сектора призвела до змін структури посівних площ, систем удобрення і обробітку ґрунту та інших технологічних прийомів, які впливають на родючість ріллі та її продуктивність, охорону навколишнього середовища та ресурсозбереження. Основними чинниками у подальшому реформуванні й ефективному господарюванні мають стати нові підходи до використання землі.

Стан вивчення проблеми. Земельна реформа докорінно

змінила систему землекористування. Монополія державної власності на землю практично ліквідована. У державній власності знаходиться лише 3 % землі, або найменше, порівнюючи з розвиненими країнами [1]. Тому земельне реформування в Україні повинно полягати не стільки у зміні форм власності на землю, скільки у виробітку нових земельних відносин у суспільстві, що сприятимуть раціональному і високоефективному використанню земель, всебічній охороні та розширеному відтворенню родючості ґрунтів, формуванню стійкого екологічного землекористування [2].

На жаль, за роки реформування аграрного сектору систематичної роботи із збереження і підвищення родючості ґрунту не було. Одержані в цей час врожаї майже всюди відповідали рівню природної родючості [3]. Застосовувались спрощені технології вирощування культур, які призвели до зниження родючості ґрунтів [4].

Це свідчить про те, що одним з основних засобів зміцнення економічної стабільності сільгосп підприємства та збереження родючості ґрунтів повинна стати раціональна організація його території і виробництва та науково-обґрунтована система землеробства, яка в повній мірі адаптована до наявного ресурсного і природного потенціалу господарств та специфічних умов ринкової економіки.

Завдання та методика досліджень. Завданням проведених досліджень було виявлення основних напрямків трансформації земель і формування різних форм господарств та особливостей функціонування в них рослинницької галузі. Дослідження змін землекористувань господарств та застосування технологій вирощування сільськогосподарських культур здійснювались на підставі аналізу цих процесів в господарствах Херсонської та Миколаївської областей. Польові дослідження проводились в Інституті землеробства південного регіону НААНУ.

Результати досліджень. Реформування у сфері земельних відносин призвело до трансформації земель, власників земель та землекористувачів. Так, за останні 10 років в Херсонській та Миколаївській областях, як і в Україні в цілому, утворилась різноманітність організаційно-правових форм господарювання. Так, у Херсонській області діє 539 сільськогосподарських підприємств, а в Миколаївській – 851. Вони мають в своєму розпорядженні 766,0 і 760,1 тис. га ріллі відповідно, тобто 1421 та 893 га на підприємство. Кількість фермерських господарств по цих областях значно різниться. В Херсонській області їх 2,1 тисяч, а в Миколаївській – 4,8 тисяч, хоча вони мають практично однакову загальну площу ріллі – 242,1 та 232,9 тис. га. Тому на одне фермерське господарство в Херсонській області припадає в 2,4

рази більше ріллі, ніж у Миколаївській – 115,2 і 48,5 га відповідно. В Херсонській області працює 133,5 тис. одноосібників, які мають по 5,8 га, а в Миколаївській 58,0 тис. і 7,1 га відповідно.

У Миколаївській області в 1,6 рази більше сільськогосподарських підприємств ніж у Херсонській. Проте питома вага ріллі в них практично однакова – 44,9 і 43,0 % відповідно від усієї ріллі в областях. Практично однакова питома вага площ ріллі в обох областях у фермерських господарствах – 13,7 і 13,6 %, а в особистих селянських господарствах у Херсонській області майже в 2 рази більша, ніж у Миколаївській – 43,3 і 24,3 % відповідно.

Кількість фермерських і особистих селянських господарств в обох областях за останні роки практично не змінилась. Але у розвинених країнах світу спостерігається зменшення кількості фермерських господарств. Так, у Голландії їх кількість за останні 40 років зменшилась у 2,3 рази, США – у 3,5 і Німеччині – у 4,5 рази. Там вважають, що великі господарства більш ефективні, ніж дрібні. Так, у США у господарствах із середнім розміром 2600 га отримано продукції з кожного гектара в 7 разів більше, ніж на фермах із середнім розміром 170 га.

Такий розподіл землекористувань у південному Степу за останні роки поглибив процеси неефективного використання земель – значні площі не використовуються, заростають бур'янами, втрачають свою цінність як основний засіб сільськогосподарського виробництва. Ліквідація великих землекористувань призвела на втрату сівозмін, що призвело до хаотичного формування структури посівних площ. В Херсонській області за останні 10 років питома вага зернових культур зменшилась на 9 %. У той же час частка технічних культур зросла в 2,1 рази. Відбулось це в основному за рахунок зменшення площ кормових культур.

Це призвело до руйнування науково-обґрунтованих сівозмін. Зараз лише незначна частка сільськогосподарських підприємств застосовують науковообґрунтовані сівозміни. З них біля 30 % застосовуються сівозміни, які мають більше 6 полів. Це в основному господарства, які мають більше 2 тис. га орних земель. Решта - це 3-4-пільні сівозміни в господарських формуваннях з обмеженими земельними ресурсами. Значна частина фермерських господарських формувань мають 2-пільні сівозміни. Особливу увагу слід звернути на фермерські господарства, переважна більшість з яких зовсім ігнорує закони землеробства, особливо про ефективність плодозміну, і з року в рік знижують продуктивність орних земель.

Інститутом землеробства південного регіону УААН розроблено

науковообгрунтовані сівозміни різної ротації для господарських формувань південної частини Степової зони України з різними розмірами землекористування і спеціалізацією. На жаль, більшість господарських формувань хаотично використовують земельні ресурси, перевищуючи науково-обгрунтовані межі насичення структури посівних площ окремими культурами, особливо тими, що дуже виснажують ґрунт. Це призводить до значного зниження врожайності як цих, так і інших культур, що користуються періодичним попитом. Так, окремі господарські формування Нижньосірогозького району Херсонської області в останні роки 33-39 % орних земель відводять під соняшник.

На підставі багаторічних досліджень визначено, що велико товарним господарствам з постійною площею землекористування можна рекомендувати 7-10-пільні сівозміни з широким набором культур. В них можна раціонально збалансувати структуру посівних площ і краще розмістити культури. Господарствам з обмеженою площею землекористування і вузькою спеціалізацією рекомендується переважно короткоротаційні 3-5-пільні сівозміни.

Наші дослідження показали, що для цих умов в південному Степу для господарств з обмеженими розмірами землекористування найкраще підходять сівозміни короткої ротації з чорним паром або горохом (табл. 1). Вони забезпечують найбільший вихід зерна та кормових одиниць з 1 га сівозмінної площі.

Таблиця 1 Продуктивність сівозмін, ц з 1 га сівозмінної площі, середнє за 2006-2010 рр.

Сівозміна	Вихід з 1 га сівозмінної площі		
	зерна	кормових одиниць	перетравного протеїну
Чорний пар – оз. пшениця – ячмінь – соняшник	15,2	29,8	2,42
Чорний пар – оз. пшениця – сорго – соняшник	19,1	35,9	2,98
Горох – оз. пшениця – ячмінь – соняшник	16,5	30,9	2,95
Горох – оз. пшениця – сорго – соняшник	19,4	35,7	3,39
Зайнятий пар – оз. пшениця – ячмінь – соняшник	10,9	26,4	2,40
Зайнятий пар – оз. пшениця – сорго – соняшник	13,5	30,7	2,78
Сидеральний пар – оз. пшениця – ячмінь – соняшник	11,0	22,0	1,78
Сидеральний пар – оз. пшениця – сорго – соняшник	13,4	25,9	2,14

Важливою складовою системи землеробства за будь - яких перетворень у сільськогосподарському виробництві є обробіток ґрунту. Науковими установами південного регіону України, в тому числі й Інститутом землеробства південного регіону НААНУ, розроблено системи основного обробітку ґрунту для господарських формувань з різними розмірами і якістю земельних ресурсів.

В останні роки спостерігається необґрунтований перехід на мінімальний і нульовий обробіток без врахування агрофізичного і меліоративного стану ґрунтів і їх відповідності біологічним особливостям сільськогосподарських культур. Він призвів до оснаження на елементи живлення та вологу метрового і навіть двохметрового шару ґрунту. Застосування, у переважній більшості дрібнотоварних господарських формувань, мілкого та частіше всього поверхневого обробітку, як найменш затратного, призвело до створення на глибині від 15 до 25 см переущільненого прошарку ґрунту з щільністю складання орного шару 1,51-1,56 г/см³, що на темно-каштанових і каштанових ґрунтах є критичною навіть для сільськогосподарських культур степового еко типу (озима пшениця, ячмінь, жито).

Наші дослідження показали, що застосування систематичного мілкого обробітку ґрунту в сівозміні призводить до істотного зниження врожайності всіх культур, які тут висівались (табл. 2). Це підтверджує необхідність відмови від нього за теперішніх умов ведення землеробства незалежно від форм господарювання. На даний час залишається необхідність застосування диференційованого обробітку ґрунту – оранка під ярі культури і мілкий обробіток під озими.

Таблиця 2 – Продуктивність сівозміни №1 залежно від обробітку ґрунту, середнє за 2006-2010 рр.

Варіант №	Системи основного обробітку				Урожайність, ц/га			Вихід з 1 га сівозмінно ї площі, ц кормових одиниць
	пар чорний	озима шени-ця	ярий ячмінь	Соняш-ник	озима пшениця по ч. пару	ярий ячмінь	Соняш-ник	
1	28-300	-	18-200	25-270	39,5	22,6	22,2	31,4
2	28-300	-	12-14Б	12-14Б	34,0	19,4	18,0	26,5
3	28-30Б	-	18-20Б	25-27Б	33,9	19,2	18,3	26,5
4	28-30Б	-	12-14Б	12-14Б	33,6	17,3	17,4	25,4
5	12-14Б	-	12-14Б	12-14Б	29,6	15,7	16,2	22,9
6	12-14Б	-	12-14Б	25-270	32,1	17,0	18,7	25,3
НІР ₀₅ , ц/га					4,0	2,0	2,3	

Реформування земельних відносин дещо змінило підходи до технологій вирощування сільськогосподарських культур. Вони стають більш економічно обґрунтованими і адаптованими до конкретних умов. Але вони не повинні базуватись на спрощенні технологічних операцій або мінімізації застосування матеріальних і енергетичних ресурсів, як це часто спостерігається в останні роки. Особливо це стосується добрив і пестицидів. Підвищення рентабельності при зниженні врожайності і маси прибутку та погіршенні родючості і фітосанітарного стану ґрунту - це досить хибний шлях ведення землеробств.

Висновки. Змінення земельних відносин в умовах земельної реформи за останні роки має неоднозначні наслідки. Поки що спостерігається більше негативних явищ – порушення сівозмін, спрощення обробітку ґрунту і технологій вирощування сільськогосподарських культур та зменшення в декілька разів норм внесення добрив. Лише окремі господарства ведуть землеробство на сучасному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сайко В.Ф. Наслідки земельної реформи й упередження помилок у землекористуванні України при її проведенні після зняття мораторію на купівлю-продаж землі // Зб. наук. праць Інституту землеробства УААН. – К.: ВД “ЕКМО”, 2007. – Спецвипуск. – С. 3-9.
2. Технологія відтворення родючості ґрунтів у сучасних умовах: за ред. С.М. Рижук і В.В. Медведєва. – Київ-Харків, 2003. – 214 с.
3. Рижук С.М., Медведєв В.В., Бенцаровський Д.М. До концепції управління родючості ґрунтів // Вісн. аграр. науки. – 2003. - № 4. – С. 21-26.
4. Сайко В.Ф., Малієнко А.М. Системи обробітку ґрунту в Україні. – К.: ВД “ЕКМО”, 2007. – 44 с.